

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх прав
Факультет № 6
Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни *«Основи правознавства»*
вибірковий компонент
освітньої програми *бакалаврського* рівня вищої освіти
053 Психологія (Практична психологія)
072 Фінанси, банківська справа та страхування

за темою – «Сімейне право»

Харків
2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 25.09.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 5 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 8 від 22.09.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін (протокол № 8 від 18.08.2023).

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **О.Є. Железов**.
2. Викладач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **К.М. Гуртова**.

Рецензенти:

1. Завідувачка кафедри публічного та приватного права Державного біотехнологічного університету кандидат юридичних наук, доктор економічних наук, доцент **Т.В. Дуюнова**.
2. Завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **О.П. Гетьманець**.

План лекції

1. Поняття сімейного права, його принципи та джерела. Сімейне законодавство України.
2. Укладення та припинення шлюбу.
3. Права та обов'язки подружжя.
4. Права та обов'язки батьків і дітей.
5. Правові форми влаштування дітей, що позбавленні батьківського піклування.

Рекомендована література

Основна

1. Сімейне право України: підручник / Т.В. Боднар, В.С. Гопанчук, О.В.Дзера та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – С.519;
- 2.Сімейне право України: підручник: Затверджено МОН України / Л.М.Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С.264;
- 3.Цивільне право України. У двох частинах. Частина 2. Підручник / За заг. ред. Кройтора В. А.-Х.: Вид-во Харк. нац-го універ. внутр. справ, 2013. – С. 814;
- 4.Цивільне право: підручник: У 2-х т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 656;
- 5.Цивільне право: підручник: У 2-х т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 656.

Додаткова

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141;

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131;
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №21-22. – Ст.135;
4. Цивільний Кодекс // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356;
5. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова ВРУ від 17.09.1999 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – №46-47. – Ст.404;
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №30. – Ст.142;
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №38. – Ст.509;
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів: Закон України від 08.07.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – №25. – Ст. 291;
9. Романюк Я. Сімейний кодекс України: новели, судова практика застосування // *Право України: юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ "Юрид. акад. ім.Ярослава Мудрого" та ін.* – 2013. – № 10. – С. 30-44.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.

5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Правове регулювання сімейних відносин.

Регулювання сімейних відносин здійснюється *Сімейним кодексом України* з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї, побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Правове регулювання сімейних відносин є основним завданням Сімейного кодексу України, який визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Сімейні відносини регулюються Сімейним кодексом та іншими нормативно-правовими актами. Сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками. Сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. Регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя. Учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів

сім'ї. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист.

В Україні сьогодні сім'я змушена стримувати потреби особистості в материнстві і батьківстві; дедалі більше сімей обирають бездітність або відкладають народження дітей; знижується народжуваність і зростає смертність населення; погіршується здоров'я дорослих і дітей, скорочується середня тривалість життя. Рівень життя більшості сімей в Україні значно знизився, оскільки він залежить не лише від розміру доходів, а також від соціально-демографічного складу — кількості дітей, працюючих і утриманців, віку членів сім'ї, їх освітнього та професійного рівня тощо.

Найбільш уразливими є сім'ї з дітьми, особливо багатодітні; неповні сім'ї, в яких дітей виховує одна мати або один батько; сім'ї з дітьми-інвалідами; сім'ї людей похилого віку; сім'ї, в яких немає годувальника. Досить великою є також частка працездатних членів сім'ї, які не мають регулярного доходу, що ускладнює економічний стан сім'ї. Більшість сімей недостатньо реалізує свої виховні функції. Сімейні негаразди, обмеженість батьків у часі для спілкування з дітьми призводять до розриву внутрішньосімейних зв'язків, обмежують можливість батьків і дітей разом проводити дозвілля і відпочинок.

Відповідно до Конституції сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Виходячи з потреби створення належних умов для життєдіяльності сім'ї в Україні зайдана Концепція визначає загальну стратегію і пріоритетні напрями державної політики щодо сім'ї, передбачає здійснення цілісної системи заходів з максимальним урахуванням нових реалій: ринкової економіки, соціального партнерства, політичної демократії, всього того, що покликане зробити життя суспільства, кожної окремої сім'ї повноправним та ефективним.

Таким чином, **сімейне право** — це сукупність правових норм, які регулюють особисті немайнові та такі, що ґрунтуються на них, майнові відносини

людей, які виникають на основі шлюбу, сім'ї, родства, усиновлення, прийняття дітей на виховання.

Принципи сімейного права — це основні засади, керівні ідеї, відповідно з якими здійснюється сімейно-правове регулювання суспільних відносин.

До тих **принципів**, що виражені в *конституційних нормах*, слід віднести:

- рівність учасників сімейних відносин (ст.ст. 21, 24, 51 Конституції України, ч. 5, 6 ст. 7 СК України);
- недопустимість державного або іншого втручання у сімейне життя (ст. 32 Конституції України, ч. 5 ст. 5, ч. 4 ст. 7 СК України);
- державна охорона сім'ї, материнства, батьківства (ст. 51 Конституції України, ч. 1 ст. 5 СК України);
- свобода та добровільність укладення шлюбу (ст. 51 Конституції України, ст. 24 СК України);
- забезпечення судового захисту суб'єктів сімейних відносин (ст. 55 Конституції України, ч. 10 ст. 7, ст. 18 СК України).

До *галузевих принципів*, які закріплені в положеннях СК України, можна віднести:

- принцип одношлюбності (моногамії) (ст. 25 СК України);
- принцип визнання шлюбу, зареєстрованого в державному органі реєстрації актів цивільного стану (ст. 21 СК України);
- свобода розірвання шлюбу (ст. 105 СК України);
- пріоритет сімейного виховання дітей (ч. 3 ст. 5 СК України);
- пріоритет захисту прав та інтересів дітей та непрацездатних членів сім'ї (ст.ст. 75, 154, 202, 258, 262 СК України);
- принцип справедливості, добросовісності, розумності (ч. 9 ст. 7 СК України) та ряд інших.

Провідним джерелом сімейного права, що найбільш чітко та змістовно регламентує сімейні відносини, є **Сімейний кодекс України**, який набрав чинності 1 січня 2004 року. Сімейний кодекс України складається з семи розділів,

які містять двадцять дві глави і двісті дев'яносто дві статті (розділи шостий та сьомий не мають глав).

За юридичною силою **джерела** сімейного права поділяються на дві групи:

- Конституція України (ст. 32, 41, 52);
- Сімейний кодекс України;
- Цивільний кодекс України (ст. 8, 20; ч.2 ст. 72; ч. 2 ст. 129; ч. 3 с. 138; ч.3 ст.139) ;
- Закони України («Про охорону дитинства», «Про попередження насильства у сім'ї», «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»);
- укази та розпорядження Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінетів Міністрів України;
- договори, якими регулюються сімейні відносини (укладання шлюбного договору, виховання дітей);
- міжнародні договори (Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року, Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р.).

2. Укладання та розірвання шлюбу.

Шлюб — це сімейний союз чоловіка і жінки, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Таким чином, не зареєстроване офіційними органами держави проживання жінки і чоловіка однією сім'єю не створює шлюбу і не породжує подружніх правовідносин. Релігійний обряд укладання шлюбу не заборонений, але він не має юридичної чинності.

Умови укладання шлюбу:

- взаємна згода осіб, що одружуються;

- досягнення особами, що одружуються, шлюбного віку. Він складає 18 років для чоловіків і для жінок. За заявою особи, що досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде вирішено, що це відповідає її інтересам.

Навіть за наявності зазначених умов шлюб *не може бути укладений*, якщо:

- перебування в іншому, нерозірваному шлюбі. Законодавство України виходить із принципу одношлюбності, тобто чоловік і жінка можуть перебувати тільки в одному шлюбі;
- родинні відносини. Не допускається шлюб між прямими родичами (наприклад, між дідом і онукою), між повнорідними і неповнорідними (що мають спільну матір або спільного батька) братом і сестрою, двоюрідними братом і сестрою, рідними тіткою, дядьком і племінником, племінницею. За рішенням суду може бути надано право на шлюб між рідною дитиною усиновителя й усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, ним усиновленими. Не можуть бути в шлюбі усиновитель і усиновлена ним дитина, за винятком випадку скасування усиновлення; недієздатність одного з тих, хто одружується, встановлена в судовому порядку.

У разі розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану шлюб припиняється у день реєстрації розірвання шлюбу. 2. У разі розірвання шлюбу судом шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу.

Державна реєстрація шлюбу

Законодавство України встановлює реєстраційний порядок укладання шлюбу. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою і чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави і суспільства. Особи, що бажають одружитися, особисто подають заяву в державний орган реєстрації актів цивільного стану (ОРАЦС) за їхнім вибором. Працівники ОРАЦС

зобов'язані ознайомити осіб, що подали заяву, з їхніми правами і обов'язками як майбутніх подружжя і батьків, попередити про відповідальність за приховування перешкод до реєстрації шлюбу.

Особи, що подали заяву про реєстрацію шлюбу, мають повідомити один одному відомості про стан свого здоров'я. Приховання важкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого з подружжя, їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним. Подання заяви про реєстрацію шлюбу є заручинами. Вони не створюють обов'язку одружитися, однак спричиняють певні майнові обов'язки. Особа, що відмовилася одружитися, зобов'язана компенсувати іншій особі витрати, понесені у зв'язку з готуванням до реєстрації шлюбу і весілля.

Укладання шлюбу відбувається по закінченні місячного строку з дня подання заяви. За наявності поважних причин цей строк може бути скорочений. Присутність нареченого і нареченої в момент реєстрації є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається. Особи, що одружуються, мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище, зватися дошлюбним прізвищем чи приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої. Державна реєстрація шлюбу закріплюється свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Недійсність шлюбу

Шлюб може бути визнаний недійсним, якщо він був укладений з порушенням шлюбно-сімейного законодавства.

Рішення про недійсність шлюбу приймає відповідний ОРАЦС або суд. ОРАЦС за заявою зацікавленої особи анулює шлюб, якщо він зареєстрований: з особою, що одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі; між родичами за прямою лінією чи між рідними братом і сестрою; з недієздатною особою.

Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:

- без вільної згоди чоловіка і жінки або без наміру створити сім'ю (фіктивний шлюб). Якщо на момент розгляду справи судом зазначені обставини зникли, то шлюб не може бути визнаний недійсним;
- між усиновителем і усиновленою ним дитиною (у разі не скасованого усиновлення);
- між двоюрідними братом і сестрою; між тіткою, дядьком і племінником, племінницею;
- з особою, що приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для іншого з подружжя і/чи їхніх нащадків;
- з особою, що не досягла шлюбного віку, якій не було надано права на шлюб.

Позов про визнання шлюбу недійсним може бути поданий одним з подружжя, батьками (опікуном, піклувальником), органом опіки і піклування, прокурором, особами, права яких порушені у зв'язку з реєстрацією цього шлюбу.

Визнання шлюбу недійсним означає, що права й обов'язки подружжя з моменту реєстрації шлюбу не виникали. Але діти, що народилися в недійсному шлюбі, мають ті ж права й обов'язки, що і діти, народжені в дійсному шлюбі.

3.Права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки матері, батька і дитини.

Відповідно до ст. 121-206 Сімейного Кодексу України, визначено права та обов'язки подружжя, а також права та обов'язки матері, батька і дитини.

Між чоловіком і жінкою, які уклали шлюб, виникають досить різноманітні відносини немайнового характеру, проте не всі вони регулюються нормами права. Якщо ми розглядатимемо такі їх відносини, як взаємна повага, любов, почуття дружби і моральна підтримка — це відносини особисті немайнові, але право як таке майже не впливає на них. Переважно ця сфера відносин подружжя регулюється нормами моралі, етики, релігійними нормами.

Сімейний кодекс встановлює цілий ряд *особистих немайнових прав* подружжя, серед яких:

1. Право на материнство. Материнство — це забезпечена законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати дітей), належним чином утримувати їх та виховувати. Небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди. Вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини. Відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України материнство охороняється державою.

2. Право на батьківство, за яким чоловік має право на батьківство. Батьківство в праві визначається як факт походження дитини від певного чоловіка, юридично посвідчений записом в державних органах РАЦСу про народження. Відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо нього є підставою для відшкодування завданої йому моральної шкоди.

3. Право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, за яким дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань. Індивідуальність особи — це неповторна своєрідність людини. Індивідуальність є невід'ємною частиною її фізичного буття. Вона робить людину не абстрактною особою, а окремим, неповторним, своєрідним членом суспільства.

4. Право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток, за яким дружина та чоловік мають рівне право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку. Здійснюючи закріплене в ст. 52 СКУ рівне право на фізичний розвиток, подружжя має створювати в сім'ї належні умови для такого розвитку.

Це не тільки заняття спортом, а й дотримання чистоти в оселі, удосконалення знарядь праці і побуту, спрямовування зусиль на позбавлення від негативних звичок, здійснення інших заходів щодо зміцнення фізичного розвитку кожного з подружжя.

Духовний розвиток можна розуміти як діяльність, спрямовану на пізнання духовних багатств, накопичених людством. Можуть бути різні напрями такого пізнання — це і здобуття загальної та спеціальної освіти, удосконалення природних здібностей, поглиблення релігійного світогляду тощо.

5. Право дружини та чоловіка на зміну прізвища. Так, якщо при реєстрації шлюбу дружина, чоловік зберегли дошлюбні прізвища, вони мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану, який зареєстрував їхній шлюб, або відповідного органу за місцем їхнього проживання заяву про обрання прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або про приєднання до свого прізвища прізвище другого з подружжя. У разі зміни прізвища державний орган реєстрації актів цивільного стану видає нове Свідоцтво про шлюб.

6. Право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, за яким дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї. Вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені за згодою другого з подружжя.

7. Право дружини та чоловіка на особисту свободу, за яким дружина та чоловік мають право на вибір місця свого проживання. Вони мають право вживати заходи, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства щодо підтримання шлюбних відносин. Зрештою, кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням

права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Майнові права та обов'язки подружжя

В майні подружжя виокремлюють їх загальне майно, яке належить їм обом на праві спільної сумісної власності, та особисте — належить кожному з них окремо, є особистою приватною власністю одного з них.

Особистою приватною власністю дружини або чоловіка є майно:

- набуте кожним до шлюбу;
- подароване одному з них або успадковане за час шлюбу;
- набуте одним з них за кошти, які належали йому особисто;
- речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії, нагороди, які один з них одержав за особисті заслуги
- кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, що належала одному з них, а також як відшкодування завданої моральної шкоди;
- страхові суми, одержані одним з них за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові *на праві спільної сумісної власності*. Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором, тобто кожному з них належить $\frac{1}{2}$ частина майна. Суд при вирішенні спору про поділ майна може відступити від принципу рівності часток подружжя, якщо для цього є поважні причини, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховував, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

Частка одного з них може бути збільшена і в тому разі, якщо з ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син або дочка, за умови, що

розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування. Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але шлюб між ними не зареєстровано, то майно, набуте ними за час спільного проживання, також належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо письмовим договором між ними вони не встановили для себе інших правил.

Підставою виникнення **правовідносин між батьками та дітьми** є походження останніх від даних батьків, засвідчене у встановленому законом порядку.

Сімейний кодекс України передбачає рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Діти також мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою. У цьому положенні відображений принцип рівності прав дітей, народжених у шлюбі і поза ним, який закріплений у ст.52 Конституції України та ст.142 Сімейного кодексу України.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання та розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватись про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, створювати належні умови для її розвитку, готувати її до самостійного життя (ст. 150 СК).

Сімейний кодекс України передбачає **обов'язок** батьків:

- забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану невідкладно, але не пізніше одного місяця;

- утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони (батьки) можуть таку матеріальну допомогу надати;

- утримувати повнолітніх дітей до досягнення ними 23-х років у зв'язку їх навчанням, якщо батьки можуть надати таку допомогу;

- визначити прізвище, ім'я дитині;

- вирішувати питання щодо виховання дитини.

Батьки *мають* право:

- особисто виховувати дитину;

- залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним і юридичним особам;

- обирати форми й методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства;

- на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина;

- на звернення до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники.

Дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

4.Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Конституція України у статті 51 покладає на державу обов'язок охороняти дитинство. Одним із проявів такої охорони є піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основними засадами державної політики щодо таких дітей, зокрема, визнано їх виховання «за принципом родинності», сприяння та заохочення усиновлення, поліпшення матеріально-технічного забезпечення незалежно від форми влаштування та утримання дитини, встановлення мінімальних стандартів

умов життя дитини, притягнення до відповідальності тих, хто порушує права дитини, запровадження принципу «гроші ходять за дитиною», необхідність надання батькам-вихователям статусу законних представників дитини, створення і ведення банку даних про таких дітей, вжиття невідкладних заходів щодо збереження за ними права на житло, в якому вони проживали.

Сімейним кодексом визначено **п'ять способів** охорони прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- усиновлення;
- опіка і піклування;
- патронат;
- прийомна сім'я;
- дитячий будинок сімейного типу.

Усиновлення є основною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Усиновлення провадиться у найвищих інтересах дитини, якими є забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя в сім'ї усиновлювача.

Усиновлення (або удочеріння) — влаштування у сім'ях дітей, які залишилися без піклування рідних батьків. Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 Сімейного Кодексу України.

Згідно з сімейним законодавством України усиновлення допускається у відношенні неповнолітніх дітей — і тільки (виключно) в їхніх інтересах. При влаштуванні дитини враховуються етнічне походження, релігійна й культурна приналежність, рідна мова, можливість забезпечення наступності у вихованні та освіті. Усиновлення братів та сестер різними особами не допускається, за винятком випадків, коли усиновлення відповідає інтересам дітей. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) є злочином.

Підстави позбавлення батьківських прав:

- батьки дитини померли, невідомі, визнані у судовому порядку безвісно відсутніми або померлими,
- батьки судом позбавлені батьківських прав або прийнято рішення про відібрання дитини, оскільки перебування з батьками небезпечне для її життя;
- батьки визнані у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними (психічно хворі, розумово відсталі тощо);
- понад шість місяців не проживають разом з дитиною та без поважних причин не беруть участі в її вихованні та утриманні;
- не виявляють щодо дитини батьківської уваги та турботи або підкинули дитину, і це підтверджено відповідними актами органів внутрішніх справ;
- відмовилися від дитини у встановленому законом порядку;
- перебувають під слідством.

Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітньою особою) і має часткову цивільну дієздатність, тобто має право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, і не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Піклування встановлюється над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітньою особою), яка має неповну цивільну дієздатність, тобто має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок).

Орган опіки та піклування контролює діяльність опікунів (піклувальників) щодо умов утримання, виховання, навчання дитини, здійснюючи такий контроль у різні способи.

Опікуном (піклувальником) може бути тільки фізична особа, хоча функції опікунів можуть виконувати також дитячі заклади, заклади охорони здоров'я, а також самі органи опіки та піклування.

Патронат над дитиною — це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

Сім'я патронатного вихователя — це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі. Патронатний вихователь - це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї.

Прийомна сім'я — сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. **Прийомні батьки** - подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дитячий будинок сімейного типу — окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу не повинна перевищувати 10 осіб, враховуючи рідних.

Діти перебувають у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання — до 23 років або до закінчення навчання. Дитячі будинки сімейного типу створюються з метою забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальне супроводження дитячих будинків сімейного типу здійснюється центрами

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що передбачає надання комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на створення належних умов функціонування дитячого будинку сімейного типу. Соціальне супроводження дитячого будинку сімейного типу здійснюється постійно.